

WINDHOFFER TÍMEA

MESÉK HATÁROK NÉLKÜL
A VARÁZSLÓ ÉS TANÍTVÁNYA MESETÍPUS
BELSŐ-ÁZSIÁBAN

Jelen tanulmány egy cikksorozat része, mely azt hivatott tárgyalni, hogy milyen hasonlóságok találhatóak a belső-ázsiai mesevilág valamint az európai, elsősorban magyar mesevilág között.¹ *A varázsló és tanítványa* mese motívumaival a diplomamunkám² írása során találkoztam *Az elvarázsolt holttest* című mesegyűjtemény keretmeséjében. A mese első látásra is nagy hasonlóságot mutat a magyar népmeseekincsben szereplő *A varázsló és tanítványa*, illetve annak egyik variánsa, a *Hamvas Gyurka* című meséssel. További vizsgálatokat igényel az a kérdés, hogy a mesegyűjtemény meséinek motívumai megtalálhatók-e az európai, ezen belül a magyar meseekincsben. A különbségeket leginkább az adott népre jellemző tárgyi világ, valamint a hagyományos műveltség további elemei, mint például a szokásvilág adják, de a cselekmény menete általában sok hasonlóságot mutat.

Felmerülhet a kérdés, hogy mi lehet az oka ezeknek a hasonlóságoknak, mi eredményezhette őket. Ennek vizsgálatához először azt kell tisztázni, hogy a mesék milyen úton juthattak ilyen messzire egymástól. A mesei műfaj kialakulásával, illetve a bennük található azonosságok „titkaival” már számos szakember foglalkozott. Nagyszámú elmélet született azzal kapcsolatban, hogy honnan származnak a mesék, és mi lehet az oka a bennük fellelhető azonosságoknak. Az első elmélet a 17–18. századra tehető, mely szerint a mesék a mítoszról, a népi hős- illetve istenmondákból fejlődtek ki, így vélekedett például a Jacob Grimm (1785–1863) és Wilhelm Grimm (1786–1859), illetve Charles Perrault (1628–1703).

A következő elmélet azt állítja, hogy minden népmese eredete India, és innen terjedtek el irodalmi úton, azaz irodalmi hagyományozódás révén világszerte, hisz a nagyszámú meseegyezések csak úgy magyarázhatók, hogy egy közös forrásra vezetjük vissza őket (Theodor Benfey [1809–1881], Carl W. G. Liungman [1883–1978]). Ezt az elméletet tagadja egy másik, amely azzal ma-

¹ Az ebben a témában már megjelent tanulmányaim: Windhoffer 2004, 2005, 2010.

² Windhoffer 2004.

gyarázza a hasonlóságokat, hogy a népek a társadalmi fejlődés egy bizonyos fokán azonos véleménnyel voltak a dolgokról, a test és lélek kapcsolatáról, a természeti jelenségekről, babonákról, és más, a mesékben általában szerepet kapó elemekről (Andrew Lang [1844–1912], Wilhelm Wundt [1832–1920]).³

Ezek az elméletek valószínűleg nem különíthetők el, mert szinte egymásból következnek, mindegyiknek van alapja, de egymás nélkül nem állnak meg. A mesékben található konkrét azonosságok vizsgálatát a mesék vándorlásáról szóló elmélettel szokták alátámasztani. Ennek legkézenfekvőbb magyarázata az, hogy ahogyan a népek vándorolnak, úgy népszokásaik és folklóralkotásaik is velük együtt mozognak; legyen szó akár egy nagyobb népcsoportról vagy akár csak kisebb közösségről (kereskedők, gyarmatosítók, hittérítők, vándorok stb.), akik a szájhagyományt behatóan ismerik, így elterjeszthetik a meséiket, ezzel eljuttatva az alkotások motívumait a világ más szegletébe. A mese ugyanígy vándorolhat egyik vidékről a másikra, ahogy a szomszéd népek átadják egymásnak műveltségüket, egyebek között mesekincsüket.

A mesetípus ismertetése

A címben szereplő mese az Aarne–Thompson-féle mesekatalógus (1961) 325-ös számú, *A varázsló és tanítványa* (*The Magician and his Apprentice, The Magician and his Pupil*) mesetípusához tartozik. A típus igen elterjedt, fellelhető Indiától egészen Európáig. Variánsai megtalálhatók a következő népeknél: albán, arab, avar, belorusz, bolgár, csecsen, cseh, dán, észt, farói, flamand, francia, fülöp-szigeteki, görög, grúz, horvát, indiai, ír, izlandi, jamaikai, kalmyk, karagasz, lengyel, lett, litván, magyar, mexikói, mongol, német, norvég, olasz, orosz, örmény, portugál, román, svéd, szerb, szlovák, szlovén, tibeti, török, ukrán, vend.⁴

Benfey 1859-ben megjelent művének⁵ előszavában ezt a mesét használta példaként arra, hogy bizonyítsa elméletét arra vonatkozóan, hogy a mesék Indiából származtak, majd onnan jutottak el Európába, később pedig más kontinensekre. Benfey szerint ez a bizonyos mese mongol közvetítéssel jutott Európába. Ahogy Diószegi Vilmos (1923–1972) írja:

„Mindenek előtt Benfey elgondolására utalunk. Szerinte az európai mesék nagy része indiai eredetű s különféle utakon (délre a muszlim, északra a buddhista népek közvetítésével) juthattak Európába. Különö-

³ Az elméletekről bővebben lásd Nógrády 1917.

⁴ Diószegi 1998: 96.

⁵ Benfey 1859.

sen a mongoloknak tulajdonított Benfey fontos szerepet, akik – csaknem 200 éves keleteurópai-nyugatázsiai uralmuk alatt – a szláv népek közvetítésével a germán népekig is eljuttathatták indiai eredetű meséiket. Ha nem fogadhatjuk is el teljes egészében Benfey túlzó véleményét, *A varázsló és tanítványa* esetében valóban gondolhatunk erre az útra, mert – mint említettük – valóban ismerjük a mese mongol (kalmük) változatát, s éppen egy indiai mesegyűjtemény mongol átdolgozásából.”⁶

Ötven évvel később Benfey tanítványa, Emmanuel Cosquin (1841–1919) szintén ezt a mesét használta arra, hogy bizonyítsa a mongolok szerepét a mesék vándorlása terén, és ennek segítségével bizonyítsa be indiai eredetüket.⁷ A mesetípus szűzségét a *Magyar népmesekatalógus*⁸ alapján mutatom be:

1. Az apa odaadja a fiát az ördöghöz / varázslóhoz, hogy tanulja ki a mesterséget.
2. A fiút az ördög csak úgy adja vissza, ha az apja a többi tanuló között felismeri. A cselekmény úgy is folytatódhat, hogy a fiú titokban kitanulja a mesterséget és elmenekül.
3. Otthon állattá változik, és apjával eladatja magát a vásáron három ízben, azzal a kikötéssel, hogy a kötőféket soha ne adja vele. Apja mindannyiszor megfélemedezik a feltételről, és a fiú csak nagy nehézségek árán menekül meg a vevőtől, volt mesterétől.
4. Az ördög / varázsló állatalakban üldözi tanítványát, aki különféle átváltozások során legyőzi őt. Végül rendszerint egy gazdag kisasszony / királylány fogadja védelmébe a hozzá menekülő hőst.

A mesetípus önmagában álló változataiból számos típuskombináció alakult ki. A cselekménytípuson belül a motívumok és meseelemek rendkívül változékonyak.

⁶ Diószegi 1998: 113–114.

⁷ Cosquin 1913.

⁸ Magyar népmesekatalógus 1988: 130.

A mese belső-ázsiai megjelenési helye: *Az elvarázsolt holttest* mesegyűjtemény

Az említett mesegyűjtemény az indiai *Vetāla-pañcavimśatikā*ból⁹, azaz *A hulladémon huszonöt [meséje]*ből eredeztethető. Indiából a mesék irodalmi hagyományozódás útján váltak ismertté Belső-Ázsiában, buddhista tudósok erőfeszítései nyomán. Hagyományosan ennek a mesegyűjteménynek a megjelenése Tibetben Atísa (982–1054), az indiai buddhista tanító nevéhez kapcsolódik, aki jelentős ösztönzést nyújtott a buddhizmus 11. századi megreformálásához. A tibeti irodalomban ez a mesegyűjtemény általában úgy ismert, mint *Ro sgrung*, azaz *Holttest mesék*. Létezik azonban egy hosszabb címe is, mely jobban alátámasztja a holttest csodálatos voltát: *Ro dngos-grub-can*, azaz *A varázserővel rendelkező holttest*. A meseciklust tibetiből lefordították mongolra, *Siditü kegür-ün üliгер*, azaz a *Mágikus holttest meséi* címmel.

A belső-ázsiai *Elvarázsolt holttest* meseciklus lényegében két teljesen eltérő változatban ismert: az egyik huszonegy, a másik tizenhárom mesét tartalmaz. A meseciklus belső-ázsiai változatai azonban a vallási hátterek különbségének köszönhetően gyökeresen különböznek az indiai változatoktól. A mongol változatok kezdetben minden valószínűséggel a tibeti verziók alapján keletkeztek. Ezt támasztja alá az, hogy az ismert mongol szövegek közül mindegyik változat első tizenhárom meséje megegyezik a tizenhárom mesét tartalmazó tibeti változattal. Később azonban, valószínűleg a mesegyűjtemény népszerűségének köszönhetően, a saját szájhagyományukból építettek bele újabb és újabb szüzséket, létrehozva más mesegyűjtemény-variánsokat. A huszonegy mesét tartalmazó változat, melybe beletartozik a keretmese is, csak Tibetben ismert. Kettő ezek közül (2, 8) szoros hasonlóságot mutat az indiai gyűjtemény meséivel, míg öt (3, 9, 13, 17, 21) megjelenik a fent említett 13 mesét tartalmazó változatban.

Belső-Ázsiában a legelterjedtebb a tizenhárom mesét tartalmazó változat. Csak egy mese (10) mutat hasonlóságot az indiai verzióval, míg öt (2, 4, 5, 7, 9) jelenik meg a fent említett huszonegy mesés változatban.¹⁰ Ez a rövid változat irodalmi tibetiből lett lefordítva irodalmi mongolra, ami a kalmükök körében is elterjedt, tehát nem szájhagyomány útján, hanem tudatos fordítói tevékenység eredményeként. Mongolul létezik egy kibővített variáns is, mely a

⁹ A legrégebbi kiadás a *Kathāsaritsāgara*, a *Mesefolyamok óceánja* című műben található, melyet a 11. században szerkesztett *Somadeva*, de valószínűleg egy régebbi anyagon alapult. Ez a kiadás tulajdonképpen huszonnégy mesét tartalmaz, a keretmese maga a huszonötödik. A két másik figyelemre méltó szanszkrit kiadás *Śivadāsa* és *Jambhaladatta* nevéhez fűződik, lásd Vekerdi 1982: 561.

¹⁰ Windhoffer 2004.

már említett tizenhárom mesés változatot tartalmazza, továbbá még tizenhárom mongol népmesét. Ez a kibővített huszonhat mesés mongol meseciklus olyan népszerű volt, hogy tibetire is visszafordították. Az általam felhasznált mese ebből a változathoz származik, melyet Cendin Damdinsüren (1908–1986) műve, a *Tibetan and Mongolian Tales of Vetala* örökített meg.¹¹

A mongol *Elvarázsolt holttest* meséivel már több mint két évszázada foglalkoznak a tudósok, így nagyon nehéz lenne hiánytalanul felvonultatni a mesegyűjteménnyel foglalkozó fordításokat és tanulmányokat. Néhány fontosabb művet azonban mindenképpen meg kell említeni. Az elsők között volt Benjamin Bergmann (1772–1856), aki 1802–1803 között lefordított egy kalmük szöveget németre, majd 1804-ben ezt megjelentette.¹² A következő kiadás Bernhard Jülg (1825–1886) nevéhez kapcsolódik, aki kalmükből német nyelvre fordította le a mesegyűjteményt (1866),¹³ majd 1868-ban kilenc mongol mesét jelentetett meg német nyelven.¹⁴ 1865–1868 között egy burját láma, bizonyos Gomboev Galsan (1818–1863) orosz nyelvre fordítva tette közzé 1894-ben.¹⁵

Ezekből a fordításokból készültek az angol változatok Rachel H. Busk (1831–1907) neve alatt 1873-ban,¹⁶ majd kissé továbbdolgozva Eleanore M. Jewett (1890–1967) 1922-ben gyermekek számára válogatott meséket tartalmazó gyűjteményt adott ki.¹⁷ Ezt követően Tseveen Jamtsarano állított össze egy gyűjteményt 1923-ban *Mongol mesék* címmel, melyben a *Harminckét fabábu* (*Gucin qoyar modun kümün-ü üliger*) meséiből tizenhatot és az *Elvarázsolt holttest* meséiből huszonegyet fordított le orosz nyelvre.¹⁸ Ezután Boris J. Vladimircov (1884–1931) több ízben oroszra fordította a mese gyűjtemény meséit.¹⁹ 1992-ben Dashdemberel adott ki egy kétkötetes cirill betűs változatot Ulánbátorban.²⁰

A mongol és a tibeti gyűjtemények közötti szoros kapcsolat híve volt August H. Francke (1870–1930), aki két mese fordításával is alátámasztotta ezt az állítását.²¹ Tanulmányában foglalkozott a mesék eredetével, valamint a címek filológiai értelmezésével is. Egy rövidebb tibeti változatot, amely csak

¹¹ Damdinsüren 1962.

¹² Bergmann 1804: 247–351.

¹³ Jülg 1866.

¹⁴ Jülg 1868.

¹⁵ Gomboev 1894.

¹⁶ Busk 1873.

¹⁷ Jewett 1922.

¹⁸ Jamtsarano 1923.

¹⁹ Vladimircov 1958.

²⁰ Dashdemberel 1992.

²¹ Francke 1921: 72–77, 1923: 239–254.

kilenc mesét tartalmaz a keretmesével együtt, David MacDonald (ca. 1873–1962) publikált 1931-ben.²² A huszonegy mesét tartalmazó irodalmi tibeti változat kiadása Alexander MacDonald nevéhez fűződik, ezt két fejezetben közölte franciául 1967-ben és 1972-ben.²³ A másik jelentős tudós, aki az *Elvarázsolt holttest* mongol és tibeti kapcsolataival foglalkozott, a már korábban említett Damdinsüren, aki számos cikkében és előadásában taglalta ezt a témát. Összehasonlította a mongol és a tibeti gyűjteményt, és azt a következtetést vont le, hogy szinte a mondatok, illetve kifejezések szintjéig megfelelnek egymásnak. 1959-ben kiadott művében a *Mongyol uran-fo-kial-un degeji jayun bilig*²⁴ című művében azt írja, hogy ugyan indiai eredetűnek tartják a mongol változatokat, de a sok száz év alatt történt fordítások miatt már teljesen eltérnek egymástól. Tibetben és Mongóliában beépítették az adott nép folklórájára jellemző meséket is. Magyarországon Lőrincz László foglalkozott a mesegyűjtemény összehasonlító tanulmányozásával.²⁵ Kandidátusi disszertációjában megállapítja, hogy a mesegyűjtemény ugyan indiai eredetű, de mivel az eredeti *Vetāla* a hindu vallás nézeteit követi, így egészében egy olyan erősen buddhista országban, mint Tibet, nem vehették át. Lőrincz így fogalmaz: „Tekintettel azonban arra, hogy a mű felépítése a keret segítségével irodalmi szempontból nagyon sikeres és éppen ezért igen népszerű is volt, nem maradt más hátra, mint a keretet átvenni, természetesen buddhista kozmetikázás után, s az immár megszélidített kerettel alkotni egy buddhista mesegyűjteményt. Tehát a *Vetāla* meséinek hiánya a tibeti irodalomban nem véletlen, hanem nagyon is tudatos tevékenység eredménye.”²⁶ A mai tudósok közül mindenképpen meg kell említeni Cültemsüren nevét, aki számos tanulmányában tárgyalta *Az elvarázsolt holttest meséit*. Tanulmányában behatóan foglalkozik a mesegyűjtemény kutatástörténetével, változataival, és a mesék elemzésével.²⁷

A fenti kutatástörténet természetesen nem teljes, további részleteket fog tartalmazni a témának szentelt disszertációm.²⁸

²² MacDonald, D 1931a: 178–192; 1931b: 294–315.

²³ MacDonald, A. W. 1967, 1972.

²⁴ Damdinsüren, 1959: 350.

²⁵ Lőrincz 1964, 1965, 1967, 1968.

²⁶ Lőrincz 1965.

²⁷ Cültemsüren 2011.

²⁸ Windhoffer (megjelenés alatt).

A varázsló és tanítványa című mese belső ázsiai változatának bemutatása

A jelen tanulmányban közölt fordítás alapja a Damdinsüren által összeállított kötetben megtalálható változat. Ez a gyűjtemény *Az elvarázsolt holttest meséi* gyűjtemények közül egy huszonhat mesét magában foglaló mongol verzió: a tibeti tizenhárom mesét tartalmazó változatnak a kibővítése a mongol folklórban elterjedt további tizenhárom alkotással. A mongolról tibetire fordított huszonhat mesét tartalmazó változatok meglehetősen nagy területen terjedtek el Mongóliában. Tibetből mind a mai napig nem került elő ilyen gyűjtemény, így valószínű, hogy ez a sajátos mongol változat, mivel a 20. század elején készült, bár létezik tibeti nyelven is, el sem jutott Tibet területére. Damdinsüren professzor (1963, 1964) kutatásai nyomán fény derült a fordító személyére is, aki egy bizonyos Lubsang Cereng nevű láma volt, és Bulgan megyében folytatott fordítói tevékenységet a 20. század elején.

A gyűjteményben található keretmese *A varázsló és tanítványa* című mesetípus egyik változata, önálló címmel nem rendelkezik. A jelen tanulmány végén fordításban olvasható mese az alábbi motívumokat tartalmazza:

1. Élt egy királyi testvérpár, az idősebb testvér elment hét varázslóhoz varázslást tanulni.
2. Az idősebb alkalmatlansága miatt a fiatalabb lesi ki a varázslás módját.
3. Az öcs lóvá változik, és eladatja magát a bátyjával a varázslóknak. Az egyetlen feltételt, hogy a zablát nem szabad eladni, a báty nem tartja be.
4. A varázslók félnek annak kiderülésétől, hogy tudományuk megtanulható, ezért meg akarják ölni a fiatalabb testvért.
5. Az öcs átváltozások során át menekül, az öt üldöző, szintén átváltozni képes varázslók elől.
6. A galamb alakot öltő testvér egy buddhista mesterhez menekül, akivel együtt legyőzik a varázslókat.
7. Vezeklésképpen a mester elküldi a fiút, hogy hozza el az elvarázsolt holttestet. Ehhez a küldetéshez segítségképpen varázseszközöket is kap. A siker egyetlen feltétele, hogy a fiú nem szólalhat meg.
8. A királyfi megtalálja a holttestet, aki mesékkel szórakoztatja hősünket. A mesék hatására a királyfi megszólal, így nem tudja teljesíteni a küldetését.²⁹
9. Az utolsó mese olyan hosszúra sikeredik, hogy nem marad idő a királyfi reagálására, így végül eléri a mestert.

²⁹ Ez a motívum adja meg a keretmese jelleget, így a történet még nincs lezárva. A mesegyűjtemény végén természetesen sikerül elérni a bölcsőhöz.

A mesetípus összehasonlító elemzése a mongol változatok, illetve a nemzetközi rendszerben található motívumok alapján

A mesetípusban található hasonlóságokat az alábbi mesék motívumai alapján elemeztem:

– *Az elvarázsolt holttest meséinek kerettörténete* (mongol és tibeti változat; a mese fordítása a tanulmány végén található).

– *A lóvá változott fivér* (mongol változat; Lőrincz László³⁰ mesekatalógusában a következő számokon található: 223A; 223 B).

– Hammas Gyurka (Hamvas Gyurka) (magyar változat).³¹

– *Teddneki János* (magyar változat).³²

– *Tarfejű és Ali Dzsengiz fortélyai* (török változat).³³

– *Harap fia Esirp* (csecsen variáns).³⁴

Ezeket kívül nem teljes szöveggént felhasználtam Diószegi Vilmos³⁵ kutatásainak eredményét az orosz, cseh, osztrák, ukrán, és román mesékre vonatkozóan. Felhasználtam továbbá az Aarne–Thompson által összegyűjtött mesevariánsok közül kettőt, szám szerint a 313-t³⁶ és a 408-t,³⁷ melyek a típuskombinációk elemzése szempontjából fontos mesetípusok.

1. A kezdő szituáció, a főhős megismerése

A mongol változatokban (*Az elvarázsolt holttest meséinek kerettörténete*, mongol 223A) a főszereplők általában testvérek, akik királyi származásúak is lehetnek. A magyar, illetve a környező népek meséiben (cseh, román, orosz, osztrák) viszont, ahogy azt Diószegi művében olvashatjuk, minden esetben szegény család sarja szerepel, akit lustasága miatt anyja szolgálatba szeretne adni – általában a főszereplő akarata ellenére. A török, illetve a csecsen változatokban is szegény pásztor család gyermeke a főszereplő, aki a maga kezébe veszi a sorsát, szülei feladata csak a leánykérésre korlátozódik.

A kezdő szituációk mind a boldogulást célozzák meg. Buddhista területen a lámává, illetve a varázslóvá válás (Mongol 223B) a gyakori elem, míg az európai területeken a szolgává válás és a szerencsepróbálás. A mongol változa-

³⁰ Lőrincz 1977.

³¹ Benedek 1988 I. kötet: 127–130.

³² Benedek 1988 II. kötet: 243–248.

³³ Tasnádi 2002: 34–39.

³⁴ Istvánovits – Benedek – Fazekas 2005: 231–235.

³⁵ Diószegi Vilmos 1958, 1983.

³⁶ AaTh 313: *The girl as helper in the hero's fights* vagy *The Magic Fight*; magyar változat címe: *Rózsa és Ibolya*.

³⁷ AaTh 408: *The Three Lemon* vagy *Orange Maiden*; magyar változat címe: *A nádlányok*.

tokban (Mongol 223A) is megjelenik az a motívum, hogy a testvérek mester-ségszerzés céljából indulnak útnak.

A román és az osztrák meseváltozatban eltérő a kezdő szituáció: a román mesében a legkisebb fiú jótette következtében szegődhet el tanulni, meggyógyítja egy vörös ember lábát, míg az osztrák mesében maga a varázsló keres magának tanítványt.

A török, illetve csecsen mesékben a történet egy lehetetlenségi formulával kezdődik. A kérőket szinte megoldhatatlan feladat elé állítják, amiből végül a mongol változatokhoz hasonló szituáció bontakozik ki: természetfeletti hatalommal bíró lényektől kell megtanulni tudományukat (török: fortélyokat, azaz a varázslás technikáját; csecsen: nyelvüket, ez utóbbi valószínűleg a varázslás nyelvére vonatkozik).

2. A bonyodalom előfeltétele: az átváltozás tudományának megszerzése

A tudás megszerzésének ebben a mesetípustban több módja is megtalálható. Diószegi Vilmos³⁸ az alábbi térkép segítségével mutatta be a tudományszerzés szomszédainktól eltérő gyakorlatát:³⁹

A fentiek mellett további tudományszerzési módok is előfordulnak a változatokban:

– A főszereplő *titokban kilesi*, illetve megtanulja a varázslás tudományát (mongol).

– *Az ellenfél lánya segítségével* szerzi meg a tudást (török, csecsen, magyar).

– *Égetéssel* jut a tudáshoz. A szolgát elküldik fát gyűjteni egy földalatti zöld kunyhóból, de ő inkább leheveredik. A megbízója mérgeiben elégeti, majd egy belőle megmaradt széndarabot életvízzel meglocsol, így új és nagyobb erőre kap a legény (oroszló).⁴⁰

– *Könyvből*: A varázsló olyan szolgát keres magának, aki nem tud sem írni, sem olvasni. A ravasz szolga letagadja ezeket a képességeit, így lehetősége nyílik a varázsló könyvéből titokban megtanulni a mester tudományát (osztrák).⁴¹

– A varázsló egy rézcsővel *fújja bele* a tudományt a főhős fejébe (román).⁴²

– *Varázsvesszővel* való tudományszerzés (ukrán).⁴³

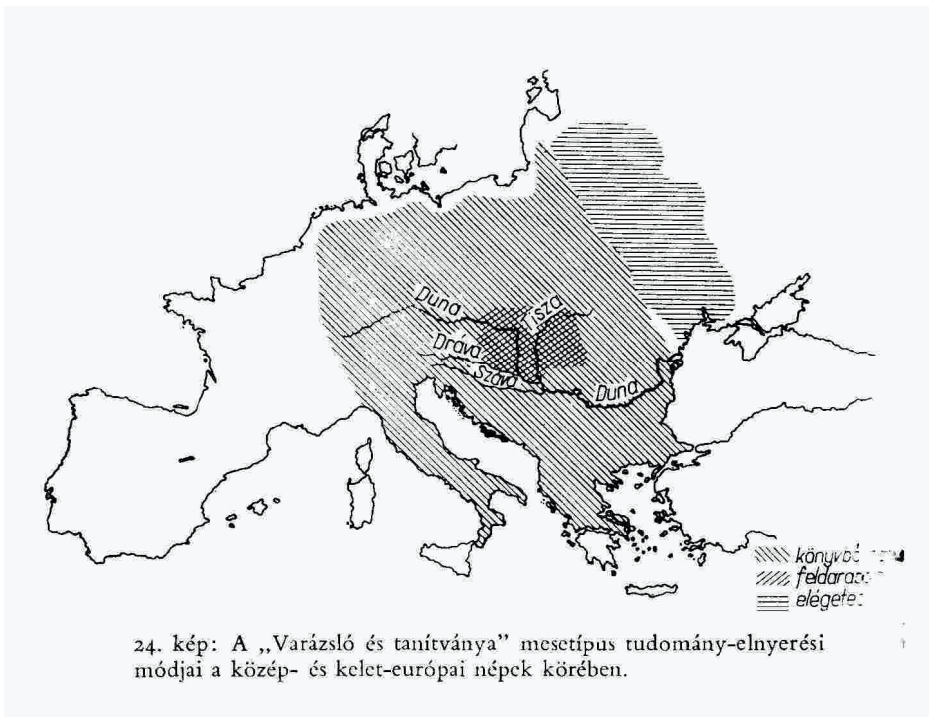
³⁸ Diószegi Vilmos 1983, 24. számú képmelléklet.

³⁹ A kép nem megfelelő minősége miatt álljanak itt a kategóriák: jobbra dőlő vonal: könyvből tanulás, balra dőlő vonal: feldarabolás; vízszintes vonal: elégetés.

⁴⁰ Diószegi 1958: 98.

⁴¹ Diószegi 1958: 97.

⁴² Diószegi 1958: 98.

– *Feldarabolással* jut a tudományhoz (magyar). Egyes magyar változatokban a fortélyok megtanulása beavatásszerű feldarabolással, vagy más beavató technikákkal jár együtt: „négy darabra elvágta, lesózta s ott hagyá mindaddig, míg az apja el nem jött érte; ekkor a fiú tagjait a kádból kivette, erős kötelekkel egymáshoz szorította. Majd leoldta a köteleket, és egy csodaerejű vesszővel megérintette, mire a fiú hófehér galambbá változott.” Diószegi ezt a módot a táltos, sámán beavatásával veti egybe: révülés közben tanítómestere feldarabolja, majd újra összerakja a sámánjelöltet, aki így jut a tudás birtokába. Tanulmánya szerint a magyar mesekincsen kívül sehol nem található meg ez a motívum ebben a mesetípusban. Diószegi mellett Propp is tanulmányozta a feldarabolás motívumát. Könyvében számos valós (ausztrál, indiai, szibériai, indián), illetve történetben szereplő (egyiptomi, indiai) példát sorol fel ezzel kapcsolatban.⁴⁴

⁴³ Diószegi 1958: 100.

⁴⁴ Propp 2005: 89.

3. Az ellenfél megjelenése

Az ellenfél színre lépése a tudomány megszerzésének következménye. A lendő ellenfél kezdetben segítő szándékú, és segítő szerepet tölt be, hisz tanítványává fogadja a hőst. Az adományozó szerepkör nem egyértelmű, nem szándékosan juttatják a hőst az adomány, esetünkben a varázslás képességének birtokába. Az a motívum, hogy a variánsok nagy részében a varázslók eltitkolják tudásukat, illetve annak megszerzéséhez óriási fizikai gyötrelmek szükségesek a főhős részéről, már sejteti a történet bonyodalmánának kibontakozását, valamint a kezdetben adományozóként fellépő szereplő ellenféllé válását. Az ellenfelek között megtalálhatók a varázslók (Mongol 223A, Mongol 223B, Aarne–Thompson 325), lámák (Aarne–Thompson 408), valamint ördögök, veres illetve vörös emberek (európai változatok). Esetünkben a varázsló és a láma is rossz szándékú szereplő. Vannak változatok, melyekben nevesítik az ellenfelet: a magyar változatban *Hájháj*, *Sejhaj*, *Éhaj*, *Drumó*, *Jóllaktam király*, *Hajhaj* a pokol királya, *Dromó*, *Durumó*⁴⁵ neveken szerepel. Mindegyik név a föld alatt élő gonosz teremtmények uralkodója. A *Magyar néprajzi lexikon* állítása szerint ezekre a változatokra jellemző az a samanisztikusnak tekinthető motívum, hogy a szegény ember „ejhaj”, „hajhaj” vagy „sejhaj” indulatszóval akaratlanul megidézi az alvilág fejedelmét, mert ezzel kimondja a nevét.⁴⁶

A török változatban az ellenfél neve *Ali Dzsengiz*. A *Dzsengiz* nevet Ferenci *Dzsingisz kánnal* azonosítja.⁴⁷ A csecsen változatban a mester neve *Esrip*. A név etimológiai kutatása még nem történt meg, de hangzását, illetve a szereplő tulajdonságait figyelembe véve talán szintén mongol eredetre vezethető vissza: *Erlík kánra*, az alvilág urára.

4. A bonyodalom: a tudás felhasználása, tanító kijátszása

A bonyodalom kibontakozása azzal kezdődik, hogy a tanítvány elkezdi használni tudományát, a mágikus tudást. A kezdő szituációban megjelenő boldogulásra irányuló vágy beteljesedése érdekében a főhős a megszerzett tudását, az átváltozás tudományát vagyonszerzésre használja. Mágikus képessége során képes bármilyen alakot ölteni. A magyar változatokban a vagyonszerzés motívumát megelőzi egy úgynevezett felismerési feladat, ahol anyjának vagy apjának kell felismernie a fiát. Ehhez esetenként a szülőnek segítőtársa is akad, így a feladatot sikeresen teljesíti.

⁴⁵ Ipolyi 1987: 45. Az ördög neveként említi meg az alábbi formákban: *drumó*, *dromó*.

⁴⁶ *Magyar néprajzi lexikon* 1977–1982: 5. kötet, 486.

⁴⁷ Ferenci 2010: 162.

Ezen kívül szinte mindegyik változatban megegyezik a történet következő motívuma: a főhős különféle alakokat vesz fel, és eladatja magát testvéreivel, szüleivel, hogy azok vagyonhoz jussanak, illetve a feladat teljesítése fejében megkapja a neki ígért feleséget. A motívum hasonló a boszorkányok különböző alakban történő megjelenéséhez, illetve a táltosok állatalakban való küzdelméhez. Leggyakrabban lóvá változnak (Mongol 223A, Mongol 223B, Aarne–Thompson 325, Aarne–Thompson 408, magyar változatok), de megjelenik a vadászagár (török), a kutya (magyar) a kos (török), a kecske (csecsen) és előfordul, hogy leánnyá (csecsen) változik át a hős. A mongol változatokban az átváltozás csak egy alkalommal fordul elő, míg az európai, a török és a csecsen variánsokban a szereplő többször, általában háromszor alakul át. Az átváltozások elemeinek felsorolása általában az adott nép tárgyi, illetve természeti világából merít. A magyar változat az átváltozás módját is megemlíti: fejen való átbukdácsolás, illetve átbucskázás.

A mesékben általában szerepel az a feltétel, hogy az állaton levő tárgyat ne adják el. Ez a tiltás azt szolgálja, hogy ne derüljön ki, egy állattá változott emberrel kereskednek. A tárgyak a hétköznapi használatból származnak, melyeket az alakváltozást elősegítő tárgyak csoportjába sorolhatunk.⁴⁸ Ahogy leggyakrabban a lóvá változás jelenik meg, úgy a tárgyaknál a kantár (Mongol 223A, Mongol 223B, Aarne–Thompson 325, Aarne–Thompson 408, magyar változatok), de nyakörv (török), kötél (török, csecsen), esetleg a fejkendő (csecsen) is szerepet kaphat az alakváltozástól függően.

A bonyodalom betetőzése az, amikor az alakváltozást elősegítő tárgyat a megbízott (szülő, testvér) figyelmetlenségéből, részegségéből, de leggyakrabban kapzsiságából, mégis eladja a tanítónak. Ezzel a mester számára nyilvánvalóvá válik, hogy tanítványa az akarata ellenére megtanulta tőle a mágikus átváltozás tudományát, tehát túlnötte mesterét. Féltékenysége arra vezeti a tanítót, hogy tanítványát megöli, és ebből alakul ki a végkifejlet.

5. A végkifejlet – mágikus üldözés – menekülés

A testvér vagy szülő vétke után az ellenfél kezébe kerül a tanítvány, de átváltozása révén kicsúszik a mestere karmaiból. Ezzel megkezdődik az üldözés. Szinte majdnem minden variánsban megjelenik a misztikus hármas szám, ugyanis a tanítvány, valamint mestere is a menekülés közben háromszor változik át mindaddig, míg a tanítvány felül nem kerekedik mesterén.

⁴⁸ Az alakváltozást elősegítő tárgyak feladata, hogy a főhőst baj esetén bármilyen más alakba át tudják változtatni, így az megszabadul az őt üldöző ellenségtől. Ebbe a csoportba tartozhat a vessző, a gyűrű, a fésű, a kantár, az állati szőr, a toll stb. Ezeknek a tárgyaknak belső-ázsiai változatairól bővebben lásd Windhoffer Tímea 2010.

Az átalakulások során a szereplők leggyakrabban állatalakot (bolha, csóka, egér, galamb, hal, kutya, macska, madár, nyúl, róka, sas, szarvas, holló, karvaly, kakas, medve, pulyka stb.) öltenek, de előfordulhat emberi alak is (leány, huszár, kőműves, orvos stb.). Máskor növénné (kása, korpa, köles, kökény, búza, lencse, zab stb.) vagy valamilyen tárggyá (gyűrű, kendő, bot, imafüzér stb.) változnak át.

Propp tanulmánya is foglalkozik a mágikus menekülés típusaival, hisz ez a motívum nemcsak ebben a mesetípustban található meg. Az általunk elemzett mesét Propp a „fortélyos tudományok” típusú mese csoportba sorolja. Értekezésében azt próbálja bizonyítani, hogy a mesék e típusában az átváltozások során a lélek átváltozásáról, alapjában véve bizonyos lélekvándorlásról van szó.⁴⁹ A sámánizmusban szereplő lélekvándorlás is történeti alapként szolgálhat az átváltozás motívumára.⁵⁰ A mi példáinkban a következő átváltozások szerepelnek:

	VARÁZSLÓ	TANÍTVÁNY
Mongol/tibeti: <i>Az elvarázsoltt holttest meséinek kerettörténete</i>	vízi madár	hal
	héja	galamb
	pamutruhás szerzetes	imafüzér csomója
Magyar: <i>A varázsló és tanítványa</i>	macska	egér
	agár	nyúl
Magyar: <i>Hammás Gyurka (Hamvas Gyurka)</i>	sas	csóka
	vastag bot	szép selyemkendő egy leány nyakán
	fiatalúr	gyémántgyűrű

⁴⁹ „Ha viszont azt feltételezzük, hogy az állattá változása azokból az elképzelésekből alakult ki, amelyek szerint halálakor az ember állattá változik, akkor feleletet kapunk az általunk feltett kérdésekre [ti: a motívumok történeti gyökereire] (...) Ott, ahol kialakult a lélekről alkotott elképzelés, úgy gondolhatták, hogy nem a teljes ember testesül meg az állatokban, hanem csak a lelke. Így jöhetett létre a metempsichózisról, lélekvándorlásról szóló tanítás, melynek klasszikus formáját Indiából ismerjük” (Propp 2005: 339–349).

⁵⁰ „Az észak-eurázsiai népek jellegére a lélekettőség, vagyis a kettős lélektöbbség (dualisztikus pluralizmus) jellemző, vagyis alapvető lélekelemként részint a szabadlélek, részint pedig a testlélek (én lélek és életlélek) tűnik fel. A szabadlélek legfeltűnőbbben az álmok és a lélek elvesztésének különböző állapotai (ájulás, betegségek, a sámánnál pedig transz) idején mutatkozik meg. A testlekek közül az »életlélek« leggyakrabban »lélekzetlélekként« jelenik meg, azaz a lélegzésben felfogott vagy azzal közvetlenül azonosított életelv, egyenesen az »élet« primitív felfogása” (Diószegi 1983: 27–28).

Török: <i>Tarfejű és Ali Dzsengiz fortélyai</i>	sas	galamb
	koldus, aki elvesztette rózsacsokrát	rózsacsokor a szultánkisasszony kertjébe
	tyúk és kiscsibe	dara
		róka
Csecsen: <i>Harap fia Esirp</i>	kutya	róka
	héja	galamb
	egy zenélő ember, aki könyörög a tojásért	héja, tojás lett és a fejedelemre esett
	kotlós és kilenc csibe	búzaszemek
		vadmacska

A történetek az Aarne–Thompson 313⁵¹ típusú meséjével alkotott kombinációja (a boszorkány üldözi az ifjú párt, és az ifjú pár tóvá és kacsává, bokorra és virággá stb. változnak), Nyugat-Európában és a kontinens északi részén általános jelenség. A mágikus menekülés motívuma számos keleti példával is párhuzamba állítható, például a *Bölcs és Balga* első meséjének ötödik részével,⁵² vagy Wu Cheng³en *Nyugati utazás, avagy a majomkirály története* című regényének egyik részletével.⁵³

Ha azonban a tanítvány és a varázsló átváltozási formáinak viszonyát hasonlítjuk össze, akkor érdekes általános tendenciát állapíthatunk meg. Az átváltozások során mindig a varázsló van fölényben a tanítvánnyal szemben, de az utolsó esetben döntően megváltozik a viszony kettőjük között. A tanítvány fölénye tulajdonképpen akkor mutatkozik meg, amikor ellenfelét olyan helyzetbe sikerül kényszerítenie, hogy az vereséget szenvedjen, bár ehhez gyakran külső segítség szükséges. A mester csak egyetlenegyszer hibázik, és tanítványa ezt kihasználva, esélyt sem hagyva neki, legyőzi az utolsó átváltozásnál. A fiú gabonaszemkéké, vagy imafüzér szemeivé változik át, a varázsló pedig a szemeket felcsipegető kakassá (pulykává); egy szemet a kakas nem vesz észre,

⁵¹ AaTh 313 mesetípus: *Rózsa és Ibolya*; a két szerelmes gonosz üldözőik elől mágikus átváltozásokkal menekülnek (káporna – barát, szőlő – csósz, tó – réce stb.).

⁵² A 9. században tibetire fordított *Bölcs és Balga* című mesegyűjtemény első meséjének ötödik részében Brgya-byin (Indra) az istenek ura változik át héjává, mint itt a varázslók, és Byi-sva-kar-ma pedig galambbá változik. A galamb Si-byi királyhoz menekült, mint az alábbi történetben is a fiú-galamb Nágárdzsunához (Tóth 1996: 22–26).

⁵³ A Nagy Szent (Sun Wugong) és a Kis Szent (Jáde császár unokaöccse, a Kegyelmes-séggel Ragyogó, Szellemével Megmutatkozó Herceg, a Második Fiú) összecsapása: A Nagy Szent verébbé változik, a Kis Szent sólyommá, majd az alábbiak következnek: halászsas – tengeri daru, hal – halkapó jégmadár, vízikigyó – szürkedaru, vadliba – eredeti alak, kis templom (Vu Cseng-en 1980: 110–111).

vagy az esetleg elgurul, vagy képtelen felcsipegetni, s így a következő átváltózáskor a fiú a mestere fölé tud kerekedni: leharapja a fejét vagy megeszi.

6. A bűn levezklése

A legtöbb esetben a mese a jó győzelmével és a gonosz pusztulásával, legyőzésével zárul, a főhős az ellenfél megsemmisítését követően boldogan él tovább. Egy buddhista szellemű mesében azonban elfogadhatatlan elem lenne az, hogy valaki minden következmény nélkül ártalmára legyen egy másik személynek, akármilyen gonosz szándékú is az illető. Emiatt a buddhista szellemű térségben a mesélő szükségesnek érzi, hogy másoknak való ártása miatt a főhősnek vezekelnie kelljen. A bölcs mester megadja ennek lehetőségét azzal, hogy nehéz küldetés elé állítja a főszereplőt. Ez lehetőséget teremt a keleten oly kedvelt meseformula, a keretmese megalkotására, hiszen a vezeklés egy hosszú folyamat, így több mesét, történetet lehet összefűzni általa. Vezeklésként megjelenik az elvarázsolt holttest, a csodamadár vagy a beszélő szobor elhozata. A feladatot megnehezíti, hogy teljesítése közben nem szabad megszólalni.

Az elvarázsolt holttest, a csodamadár, illetve a beszélő szobor történetekkel mulatja az időt, melyek a kereten belüli történeteknek felelnek meg. A főhős becsületessége, nyíltsága miatt nem tudja megállni, hogy ne fűzzön megjegyzéseket hozzájuk, illetve hogy a történetek hallatán ne mutassa ki érzelmeit. Ezzel megszegi a szabályokat, és elveszti a mesét mondó csodálatos lényeket. Állhatatossága természetesen nem engedi, hogy feladja, így újból szerencsét próbál a feladat leküzdésével. Az ördögi kör akkor törik meg, amikor főhősünk nem szólal meg. Ez legtöbb esetben nem az ő, hanem a mesélt történet hosszúságának javára írható, mivel hamarabb érnek célba, minthogy vége lenne a történetnek.

Összegzés

Végezetül szeretném pár szóban összefoglalni a mese vizsgálata során felmerülő azonosságokat, melyek azt eredményezik, hogy a különböző változatokat egy mesetípusba sorolhatjuk. A kezdő szituáció szinte minden mese alapját képezi, a főhős útnak indul, esetleg útnak indítják, hogy szerencsét próbáljon. Innen kezdődik a mesetípus egyedi motívuma: a főhős a mesterétől megtanulja a varázslást. Ami a bonyodalom alapját képezi, hogy ezt a varázsló tudta nélkül teszi: vagy csellel jut a tudáshoz, vagy egy segítőtársa akad, esetleg hihetetlen szenvedést kell kiállnia, hogy megszerezze az átváltózás tudományát. Ezeket a konkrét különbségeket az adott nép népszokásaiból merítették. A samanisztikus hitben gyakori a feldarabolás motívuma, míg az európai népeknél a tudomány világában a könyvből való tanulás motívuma jelenik meg. A mesetípus

legjellemzőbb állandó motívuma a mágikus menekülés-üldözés különböző átváltozások során. A fent említett különbségek a mesélő személyének, a mese keletkezési helyének és kulturális közegének különbségeiből adódnak. A mesélők az ismeretlent csak a saját szülőföldjükön előforduló lények, tárgyak, események alapján tudják elképzelni, s az itt szerzett tapasztalatokat, megfigyeléseket építik bele meséikbe.

Láthatjuk tehát, hogy bár a mesék egymástól akár több ezer kilométeres távolságra lelhetők fel, a természet, illetve a tárgyi világ különbségeit, valamint a népszokásokat leszámítva, szinte teljesen azonosnak tekinthetők.

HIVATKOZOTT SZAKIRODALOM

- Aarne, Antti–Thompson, Stith 1961. *The Types of the Folktale. A Classification and Bibliography*. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica.
- Benedek Elek 1988. *Magyar mese- és mondavilág I–II*. Budapest: Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó.
- Benfey, Theodor 1859. *Pantschatantra: Fünf Bücher indischer Fabeln, Märchen und Erzählungen*. Leipzig: F. A. Brockhaus.
- Bergmann, Benjamin 1804. *Nomadische Strefereien unter den Kalmüchen*. Riga: Hartmann.
- Busk, Rachel Harlette 1873. *Sagas from the Far East; or, Kalmouk and Mongolian Traditional Tales*. London: Girffith and Farron.
- Consquin, Emmanuel 1913. *Les Mongols et leur prétendu rôle dans la transmission des contes indiens vers l'occident européen*. Niort: Impr. nouv. G. Glouzot.
- Cültem Süren R. 2011. *Монгол аман бууц* [Mongol szájhagyomány]. Ulaanbaatar: Selenge Press.
- Damdinsüren, Cendin 1959. *Mongyol uran jokial-un degeji jayun bilig orusibai* [A mongol irodalom száz legkiemelkedőbb alkotása]. [Corpus Scriptorum Mongolorum, Tomus 14.] Ulaanbaatar: Sinjlex Uxaanii Akademiin Xeblel.
- Damdinsüren, Cendin 1962. *Töbed mongyol siditü kegür-ün üliger. Tibetan and Mongolian Tales of Vetala*. [Corpus Scriptorum Mongolorum, Tomus I.] Ulaanbaatar: Sinjlex Uxaanii Akademiin Xeblel.
- Dashdemberel, A. 1922. *Шидэм хүүрүн глээр*. [Elvárásolt holttest meséi]. Ulaanbaatar: Soyombo Xeblelnii Gajar.
- Diószegi Vilmos 1983. *A pogány magyarok hitvilága*. (Körösi Csoma Kiskönyvtár) Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Diószegi Vilmos 1998. *A sámánhit emlékei a magyar népi műveltségben*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Istvánovits Márton (ford.) – Benedek Katalin (vál.) – Fazekas, Zsuzsa (szerk.) 2005. *A hétfejjű Zarvas. Kaukázusi mítoszok, népmesék, mondák*. (sorzatszerkesztő: Hoppál Mihály) Budapest: Európai Folklor Intézet – L'Harmattan Kiadó.
- Ferenci, D. Ebubekir 2010. *Magyarok és az iszlám*. Istanbul: Demirpress.
- Francke, August Hermann 1921. „Die Geschichten des toten Ngo-rub-can. Eine tibetische Form der Vetälapancavimšatikā aus Purig.” *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 75: 72–77.
- Francke, August Hermann 1923. „Zur tibetischen Vetälapancavimšatikā (Siddhikür).” *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 77: 239–254.

- Golstunskij, Konstantin Fedorovic 1864. *Ubası Chun-Tajdzijn tudzi, narodnaja kalmyckaja poema Dzangara i Sidditu kjuryjn-tuli, izdannye na kalmyckom jazyke* [Dzangar és a Siditu kegur-un uliger Kalmük elbeszélő költemény, kalmük nyelvű kiadás] Skt. Peterburg.
- Ipolyi Arnold 1987. *Magyar Mythologia*. Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Jamsarano, Tseveen 1923. *Mongolskie skazki* [Mongol mesék] Urga: Mongol'skoı Knizhnoë Palaty.
- Jewett, Eleanor Myers 1922. *Wonder Tales from Tibet*. Boston: Little Brown and Company.
- Jülg, Bernhard (szerk) 1866. *Die Märchen des Siddhi-kür Kalmükischer Text mit deutscher Übersetzung und einem kalmükisch-deutschen Wörterbuch*. Leipzig: F. A. Brockhaus.
- Jülg, Bernhard 1866. *Kalmükische Märchen. Die Märchen des Siddhi-kür oder Erzählungen eines verzauberten Todten*. Leipzig: F. A. Brockhaus.
- Jülg, Bernhard (szerk.) 1868. *Mongolische Märchen-Sammlung. Die neun Märchen des Siddhi-kür nach der ausführlicheren Redaction und die Geschichte des Ardschi-Bordschi Chan. Mongolisch mit deutscher Übersetzung und kritischen Anmerkungen*. Innsbruck: F.A. Brockhaus.
- Kara, György 1984. *Siditü kegür-ün uliger. The Mongolian Tales of the Bewitched Corpse*. (Debter 4), Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kovács Ágnes (szerk.) 1988. *Magyar népmesekatalógus 2*. Bevezetőt írta: Dömötör Ákos. Budapest: MTA Néprajzi Kutatócsoport.
- Lőrincz László 1964. „Fragments d'une version oïrate du "Cadavre ensorcelé"”. *Acta Orientalia Hung.* 17: 293–321.
- Lőrincz László 1965. *Egy indiai mesegyűjtemény útja Belső-Ázsiában: a Vetälapancavimśatikā tibeti és mongol változatai* (kandidátusi értekezés) Budapest.
- Lőrincz László 1965. „Les "Contes du cadavre ensorcelé" (Ro-sgrun) dans la littérature et le folklore tibétains.” *Acta Orientalia Hung.* 18: 305–316.
- Lőrincz László 1967. „Les "Contes du cadavre ensorcelé" dans la littérature et le folklore mongols.” *Acta Orientalia Hung.* 20: 203–238.
- Lőrincz László 1968. „Les recueils Ro-sgrun tibétains contenant 21 contes.” *Acta Orientalia Hung.* 21: 317–337.
- Lőrincz László 1977. *Mongol mesetípusok*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- MacDonald, Alexander W. 1967. *Matériaux pour l'étude de la littérature populaire tibétaine: Édition et traduction de deux manuscrits tibétains des "Histoires du cadavre"*. Vol. 1. Paris: Presses Universitaires de France.
- MacDonald, Alexander W. 1972. *Matériaux pour l'étude de la littérature populaire tibétaine: Édition et traduction d'un troisième manuscrit tibétain des "Histoires du cadavre"*. Vol. 2. Paris: Presses Universitaires de France.
- MacDonald, David 1931a. „Tibetan Tales I.” *Folklore* 42.2: 178–192.
- MacDonald, David 1931b. „Tibetan Tales II.” *Folklore* 42.3: 294–315.
- Nógrády László, Dr. 1917. *A mese*. Budapest: Magyar Gyermektanulmányi Társaság.
- Ortutay Gyula (szerk.) 1977–1982. *Magyar néprajzi lexikon*. Budapest: Akadémia Kiadó.
- Pallas Nagy Lexikona*. 1893–1897. Budapest: Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt.
- Propp, Vlagyimir 2005. *A varázsmese történeti gyökerei*. Budapest: L'Harmattan.
- Schmidt József 1995. *A szanszkrit irodalom története*. Budapest: Pallos Kiadó.
- Tasnádi Edit (szerk.) 2002. *A pasa fia meg a világszépe. Török népmesék*. Budapest: Európai Folklor Intézet – L'Harmattan Kiadó.
- Tóth Erzsébet (szerk.) 1996. *Böles és balga. Klasszikus tibeti olvasókönyv*. Budapest: Universitas Kiadó.
- Vekerdi József 1982. *Mesefolyamok óceánja. Válogatás a szanszkrit elbeszélés irodalomból*. Budapest: Európa Kiadó.

- Vladimircov, Boris Jakolevic 1958. *Volšebnyj mertvec mongol'sko-oiratskie skazki* [Az elvarázsolt holttest mongol és ojrát nyelven]. Moskva: Izdat. Vostočnaja Literatura.
- Vu Cseng-en 1980. *Nyugati utazás, avagy a majomkirály története*. [Ford. Csongor Barnabás.] Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Windhoffer Tímea 2004. *Az elvarázsolt holttest meséi. Tibeti és mongol szöveg alapján* (diplomamunka) Budapest: ELTE, Belső-ázsiai Tanszék.
- Windhoffer Tímea 2005. „A Fehérlófia Belső-Ázsiában.” In: Birtalan Ágnes – Rákos Attila (szerk.) *Bolor-un gerel. Kristályfény. The Crystal-Splendour of Wisdom. Essay Presented in Honour of Professor Kara György's 70th Birthday*. Vol. II. Budapest: ELTE Belső-ázsiai Tanszék–MTA Altajisztikai Kutatócsoport, 901–909.
- Windhoffer, Tímea 2010. „Varázstárgyak a mongol-tibeti mesékben.” In: Birtalan Ágnes – Kelényi Béla – Szilágyi Zsolt (szerk.) *Védelmesítő istenségek és démonok Mongóliában és Tibetben*. [Őseink nyomán Belső-Ázsiában IV.] Budapest: L'Harmattan, 243–256.
- Windhoffer Tímea (megjelenés alatt). *Csodálatos elemek tipológizálása a mongol, illetve tibeti mesékben*. (ELTE BTK, doktori disszertáció).

FÜGGELÉK

A mese fordítása

India közepén éldegélt hét varázsló, tőlük nem messze pedig egy királyi testvérpár. Az idősebb testvér elment a varázslók földjére, hogy megtanulja a varázslást. Bár hét évig tanították, mivel a varázslók irigyek és rosszindulatúak voltak, azt nem tanították meg neki, hogy a varázslást hogyan kell valójában csinálni. Mivel a királyfi nagyon ostoba volt, a varázslás tudományát nem ismerte meg.

Egyszer az öccse elment, hogy élelmet vigyen a bátyjának, és éppen meglátta az ajtón keresztül, ahogy a hét varázsló varázsol. Amint meglátta, a varázslás lényegét egyből megértette. A bátyjának nem is adta át az ételt, hanem egyből visszatértek saját országukba.

Otthon így szólt a bátyjához:

– Bár te tanultad a varázslást, az elsajátított tudásod mégsem biztos. Az udvarunkban van egy olyan szép ló, melynek nem lehet betelni a látványával. Vezesd el a lovat anélkül, hogy megülnéd, de ne a hét varázsló lakhelye irányába menj! Add el a lovat, fogd az értékét, de a zablát ne add oda, vidd magaddal, miután levetted és gyere vissza!

Ezután a fiatalabb testvér átváltozott egy szép lóvá. A bátyja így gondolkozott:

– Én hét évig tanultam, mégsem lettem tudós, bezzeg az öcsém meg ilyen csodás szép lóvá tudott átváltozni, miért is ne ülnék rá? – így ráült a lóra, és elment, hogy eladja.

A varázslók mágikus tudományukkal elérték, hogy az idősebb királyfi akaratlanul is odamenjen hozzájuk. Amikor megérkezett, megijedt, de nem volt képes menekülni.

– A varázsló mesterektől megkérdezem, megveszik-e ezt a lovat – gondolta örömmel. A hét varázsló behívta.

– Az öcsém ezzé a szép lóvá változott, ti tudtok-e ilyet? – kérdezte. Ahogy a hét varázsló felismerte a varázslóvat, így gondolkodott:

– Ha sok varázsló lesz, a tehetségünk nem lesz kiemelkedő. Ezért a báty kapja meg a drágaköveket, mi pedig öljük meg azt a lovat! – így a lovat megvették, és a kívánt árat kifizették.

A hét varázsló a lovat egy fekete kerítéshez erősen kikötötte. Amikor elérkezett az idő, hogy megöljék a lovat, elvezették egy folyó partjára. Egyesek az orrát fogták, mások a lábait, megint mások a farkát, sörényét tartották, így nem engedték, hogy elmeneküljön. A ló azt gondolta:

– Óh, bátyám, mivel felelőtlen és gyerekes voltál, és a zablát nem voltál képes megtartani, ezeknek a kezébe juttattál. Átváltozom valamilyen más élőlényé – azzal beugrott a vízbe és hallá változott.

Erre a hét varázsló hét vízi madárrá változott, akik üldözni kezdték. A hal, mivel nem tudott előlük elmenekülni, égen szálló galambná változott. A varázslók azonban hétévé változtak és hegyen völgyön keresztül követték, és egyre jobban megközelítették. Akkor a galamb a déli Beda ország Dicsőség nevű hegyén található 'Boldogságot adó' elnevezésű barlangban élő Nágárdzsuna mester kebléhez menekült. A hét héja szintén a barlang bejáratához repült és hét pamutruhát viselő szerzetessé változott. A mester azt gondolta:

– Ezt a galambot vajon mi okból üldözi ez a hét héja?

Majd megkérdezte:

– Galamb, mi az oka félelmednek és ijedtségednek?

Akkor a galamb részletesen elmesélte a korábbi eseményeket, majd így kérte a mestert:

– A barlangod bejáratánál hét pamutruhás ember van, amikor azok a közelbe jönnek, azt fogják mondani „Add ide az imafüzéredet!” Akkor én az imafüzérnek csomójává változom és várok, te pedig a csomót vedd a szádba, és a többit szórd kifelé szertesztét!”

Amint ezt elmondta, a hét pamutruhás megjelent.

– Mester, add ide az imafüzéredet! – kérték. A mester a csomót a szájába vette és a füzért kifelé szertesztét szórta. A füzér gyöngyei egy pillanat alatt férgékké változtak, a hét pamutruhás pedig tyúkká, hogy a férgeket megegyék. A mester rögtön kivette a szájából a csomót, az pedig visszaváltozott emberré. Fogta a mester botját, megölte a hét tyúkot, akiből hét emberi holttest lett.

Akkor a mester nagyon elkeseredett:

– A hét embernek azért ártottam, hogy egyedül téged megmentselek. Ez nagyon nem jól van így – mondta.

A királyfi így szólt a mesterhez:

– Én egy király fia vagyok, akinek Te, mester az életét megmentetted, ezért volt lehetséges az ő haláluk. Hogy e büntől megtisztulj, és újra kegyben részesülj, bármit mondasz, feltétel nélkül teljesítem.

A mester erre ezt válaszolta:

– A Hűvös-liget nevű nagy temetőben van egy Elvarázsolt holttest nevezetű Buddha, aki derékon alul aranyból, felül türkizből van, és fején egy kagyló-fej-dísz található. Meg tudod-e azt szerezni nekem bátor szívvel? Ha képes vagy rá, én ellátlak útravalókkal. Ha sikerrel jársz, evilág emberei mind élének ezer évig, és egy csodás tökéletesség fog bekövetkezni.

A királyfi pedig megfogadta:

– Mutasd meg nekem, kérlek az utat, amin mennem kell, a módot, ahogy cselekednem kell, és az útravalót, azaz a módszereket, és parancsod szerint cselekszem.

– Ha innen egy mérföldet mész egy fogvacogtató, nagyon félelmetes, és ijesztő völgybe érsz, ami tele van hatalmas holttestekkel. Amikor odaérsz, azok mindannyian felállnak és elindulnak feléd. Akkor mondd azoknak a holttesteknek: „Ha-la ha-la szvá-há” és ezt szórd! Aztán amikor az egyik völgyet elhagytad, sok kicsike holttest lesz, azoknak ezt mondd: „Hu-lu hu-lu svá-ha”, és ezt szórd szét. Aztán amikor egy másik völgyet is elhagysz, sok csecsemővel teli helyre érsz. A csecsemő holttesteknek mondd: „Ti-ra-pa-tah”, és ekként szórd! Akkor azok közül az elvarázsolt holttest elmenekül, egy mangófa törzsére mászik, és ott várakozik. Akkor te ezzel a Fehérhold nevű fejszével tégy úgy, mintha ki akarnád vágni a fa gyökerét, akkor le fog ereszkedni. Rakd őt ebbe a százakat befogadni képes színes zsákba, és száz szálból fonott színes kötéllel kösd össze! Ezután ezt a soha el nem fogyó ételt edd meg és hozd hozzám az elvarázsolt holttestet! Gyere úgy, hogy elviseled a következő nehézségeket, míg el nem hozod hozzám: ne nézz vissza, ne szólalj meg, ne aludj, és még csak meg se pihenj! Ha ezeket (mégis) megteszed, soha nem érsz vissza. Különösen egy szót sem ejthetsz ki a szádon, amíg ide nem érkezel. Ha visszatérsz a Nagy Boldogság barlangba, neved, királyfi, Békés Természetű legyen! – így szólt, megmutatta az utat és elbocsátotta.

A királyfi ment mendegélt a mester által mutatott úton, a félelmeit legyőzte, az akadályokat eltávolította, majd megérkezett. Egyszer csak meglátta az elvarázsolt holttestet, s követte amint egy mangófa törzsére felmászott. A királyfi bekiáltott a törzs gyökerének egyik részébe:

„Mesterem Nágárdzsuna,
Fejszém Fehérhold,
Élelmem soha el nem fogyó étel,

Zsákom százakat tartalmazó színes zsák,
Kötelem százakat összekötő színes kötél,
Én magam Békés Természetű királyfi vagyok,
Te, holttest, leereszkedsz-e,
Avagy a fa törzsének belsejét ledöntöm.

Erre a holttest megszólalt:

– Ne dönts ki a fát, lejövek! – és magától leereszkedett. A királyfi pedig belerakta a zsákba, a zsákot a kötéllal összekötötte, evett az ételből, és hátára véve a zsákot elindult. Sok napon keresztül ment, egyszer csak az elvarázsolt holttest megszólalt:

– A nap is hosszú volt, az út is véget ért, el is fáradtunk. Vagy te mondasz egy szép mesét, vagy én mondok bölcs meséket.

A királyfi semmit sem szólt. A holttest újra megszólalt:

– Ha semmit sem akarsz szólni, akkor bólogass a fejeddel, ha te mondasz mesét, és emeld fel a fejedet, ha nekem kell mesét mondanom!

A királyfi felemelte a fejét. Ez a bevezetés. Akkor a holttest elmondott egy mesét.